

Социално-демографска структура на домакинствата с полупазарни земеделски стопанства

Д-р инж. БОЖЕНА КАРВАТ – ВОЖНЯК
Институт по икономика на земеделието и хранителната промишленост – Национален изследователски институт - Варшава, Полша
E-mail: karwat@ierigz.waw.pl

Резюме: Предмет на тази статия е социално-демографската структура на домакинствата с полупазарни земеделски стопанства, т.е. на стопанствата с малък производствен потенциал (до 8 ESU). Прави се сравнение със социално-демографската структура на домакинствата със стокови стопанства (с производствен потенциал над 8 ESU). Социално-демографската структура и локализирането на икономическата активност на земеделските домакинства обуславят процесите на диверсификация на икономическата дейност и на ефективни структурни промени на полското земеделие. Информацията показва, че демографските характеристики на домакинствата с полупазарни стопанства не се различават съществено от демографските характеристики на домакинствата на стоковите субекти. Все пак членовете на домакинствата с полупазарни стопанства имат по-ниско ниво на образование, особено що се отнася до земеделското образование. По-голяма разлика е отчетена при ръководителите на двете групи стопанства. Членовете на домакинствата с полупазарни стопанства са икономически активни главно на неземеделския пазар на труда. Структурата на източниците на доходи на домакинствата с полупазарни земеделски стопанства ги диференцира на две подгрупи: с доходи главно от заетост, извън земеделието (48%); с доходи главно от пенсии и ренти (30%). Въпреки относително ниския обем на производство, определящ ниските доходи от земеделска дейност, земеделските стопанства са основен източник на доходи за 22% от полупазарните стопанства. За малка част от полупазарните стопанства (9%) земеделското стопанство е единствен източник на доходи.

Особеностите на социално-демографската структура дават основание да се направи предположението, че част от полупазарните земеделски стопанства ще променят своя икономически статус към стопанства с по-малък размер. Ситуацията на пазара на труда може да ускори или да задържи процесите на ликвидация на полупазарни стопанства.

Ключови думи: полупазарни земеделски стопанства, извънземеделски източници на доходи, обем на производството, социално-демографска структура

Увод

Промените в земеделието в условията на засилваща се конкуренция се състоят главно в икономически процеси на поляризация на стопанствата и намаляващо значение на земеделската дейност като източник на доходи¹ [Sikorska, 2010]. Тези процеси не засилват нагласата към ликвидация на земеделски стопанства, а водят до ограничаване на икономическата роля на земеделските стопанства. Израз на тези тенденции е диференцирането на земеделските стопанства² на две категории: стопанства с пазарна насоченост, чиято основна цел е повишаване на конкурентоспособността и развитие на професионализацията; субекти с малък размер на производството. Стопанствата и в двете групи увеличават броя си, но нарастването е с различни темпове [Sikorska, 2010]. Стопанствата със сравнително малък икономически потенциал се увеличават относително по-бързо. Вследствие на това в полското земеделие най-голям е броят на субектите, чиито размер на земеделско производство и равнище на конкурентоспособност не осигуряват удовлетворителни доходи от селскостопанската им дейност [Karwat-Woźniak, 2009]. Наличието в земеделието на големи групи стопанства, които нямат съществена роля за развитието на земеделското производство и за увеличаване на неговата доходност, забавят процесите, насочени към ефективна промяна, и обуславят нивото на икономическата ефективност за целия сектор.

В изследванията, посветени на структурните промени в земеделието, се подчертава необходимостта от активиране на политиката, стимулираща концентрацията на производствените фактори в земеделието, особено на земята в земеделските стопанства с пазарна насоченост, стремящи се да засилят своята пазарна позиция и своята конкурентоспособност. Този процес е съпроводен от ликвидация на земеделски стопанства и дивер-

сификация на земеделски стопанства. Темпът на оттегляне от земеделската дейност зависи от много фактори, един от които е социално-демографската структура на домакинствата със земеделски стопанства. Демографските характеристики на земеделските домакинства (възраст, пол, образование, професионални стремежи), при равни други условия, могат да спъват или да стимулират процесите на диверсификация на икономическата активност и структурните промени в полското земеделие по посока на повишаване на неговата ефективност. Те са с основно значение за развитието на земеделието на селските райони и на страната като цяло [Z e g a r, 2009].

Методически аспекти на изследването

За класификация на земеделските стопанства са използвани различни критерии: юридически, относно собствеността; касаещи доходите; производствени; пазарни; социално-демографски характеристики на собственика и т.н. [Z e g a r, 2003]. При определянето и обособяването на различните категории стопанства се използват критериите обем на стоковата продукция [H u n e k, 2001] или икономически размер³ [J ó z w i a k, M i r k o w s k a, 2009], защото и двата критерия определят пазарната позиция на стопанствата и тяхната икономическа сила, а чрез това и конкурентоспособността им [W ó ś, 2000].

Полуазарни земеделски стопанства, според член 34 от Регламента на съвета (ЕС) № 1698/2005, са тези стопанства „които произвеждат продукцията почти изцяло за собствена консумация, като продават само част от продукцията”. На тази дефиниция се основава

¹По данни на Централната статистическа служба на Полша земеделието е основен източник на доходи (т.е. доходите от стопанството представляват над 50% от всички доходи) за около 25% от домакинствата със земеделски стопанства през 2007 г. и за около 27% от тях - през 2005 г., съответно за около 34% от домакинствата със земеделски стопанства с използвана земеделска площ над 1 ha през 2007 г. и за 36% от стопанствата от тази група - през 2005 г. [Charakterystyka gospodarstw rolnych 2007].

²В статията понятията земеделско стопанство, единица, субект се използват като взаимозаменяеми.

³Икономическият размер на едно стопанство (ESU), като общата стандартна разлика на стопанството се раздели на 1 200 евро.

⁴В Полша се различава допълнителна трета група стопанства – самозадоволяващи се, които произвеждат продукцията само за задоволяване на потребностите от храна на домакинството.

категоризацията на земеделските стопанства на полуазарни и стокови⁴, неспособни да устоят на конкуренцията или конкурентоспособни⁵ в променящата се икономическа действителност. В основата на тази категоризация не е делът на стойността на продукцията, предназначена за самозадоволяване в общия стойностен обем на произведената продукция (стокова продукция плюс продукция, предназначена за самозадоволяване), а стойността на стоковата продукция или икономическият размер на стопанството (измерен в стандартни икономически единици (ESU)).

За потребностите на това изследване под полуазарни стопанства се имат предвид всички индивидуални земеделски стопанства, икономическият размер на които е под 8 ESU, които предлагат земеделската си продукция на пазара и реализират годишни продажби на земеделска продукция на стойност под 32 000 злоти⁶. При дефинирането на тази категория стопанства са взети предвид няколко фактора, но преди всичко е изтъкнато значението на пазарните връзки и локацията на икономическата активност на лицата от домакинствата, а също така и нивото на доходите и разходите на земеделското стопанство. Установи се, че групата на индивидуалните полуазарни стопанства наброява 1 008 хиляди субекта. Това са около 64% от земеделските стопанства с използвана земеделска площ над един хектар, от които почти половината са с икономически мащаб до 2 ESU. Тези стопански субекти стопанисват около 37% от земеделската площ на държавните земеделски земи и произвеждат около 33% от стойностния обем на националната земеделска продукция, предлагана на пазара. Членовете на домакинствата с полуазарни стопанства са 57% от състава на домакинствата със земеделски стопанства. Общият брой на членовете на домакинствата с полуазарни стопанства и на домакинствата, непритежаващи земеделска земя, е около 29% от населението на селските райони в Полша⁷.

Предмет на това изследване са социално-демографските характеристики на домакинствата с полуазарни стопанства, сравнени с тези на домакинствата със стокови стопанства.

Основният емпиричен материал, на който се базира анализът, са данните от панелните теренни изследвания на Института по икономика на земеделието и хранителната промишленост – Национален изследователски институт - Варшава, Полша, проведени върху представителна извадка от около 4 000 земеделски стопанства с над 1 ha

земеделска земя, управлявани от физически лица. Тази информация е допълнена със статистически данни.

Демографска структура и особености на земеделските домакинства с полупазарни стопанства

По експертно мнение, в основната си част индивидуалните земеделски стопанства се стопанисват предимно от семейства, включващи различни поколения [S i k o r s k a, 1999]. Такава е ситуацията както при полупазарните субекти, така и при пазарните земеделски стопанства. И в двата случая семейства, състоящи се от един човек или самотни съпрузи, са рядкост, но техният относителен дял в групата на полупазарните стопанства е над два пъти по-голям от дела им в групата на стоковите субекти (17% спрямо 7%). Пълните семейства, т.е. тези с поне две поколения (двама родители и деца), са 65% от ползвателите на полупазарните субекти, а в групата на пазарните – около 80%. В резултат - домакинството на стопанисващия полупазарно стопанство се състои средно от 3,9 лица и е с около 20% по-малобройно от семейството на собственика на пазарно стопанство (4,7 лица).

Демографските структури на домакинствата с полупазарни и стокови стопанства слабо се различават (фиг. 1). В домакинствата с полупазарни стопанства дялът на лицата над трудоспособна възраст е по-голям, но разликата е незначителна. Около 16% от лицата в домакинствата, стопанисващи полупазарни стопанства, са в групата над трудоспособна възраст (спрямо 15% - в общата съвкупност на изследваните земеделски домакинства и 14% - в домакинствата със стокови стопанства). Най-голям е дялът на лицата от немобилната трудоспособна възраст в домакинствата с полупазарни стопанства, но разликата в това отношение с общата изследвана съвкупност и с домакинствата със стокови стопанства е незначителна (под 1%). Дялът на възрастовата група под трудоспособна възраст в структурата на домакинствата с полупазарни стопанства е по-малък, отколкото в структурата на стоковите стопанства - съответно 22% и 24 %.

Анализът на структурата на домакинствата по пол, показва, че в двете групи земеделски домакинства съотношенията между числеността на жените и мъжете са много близки, въпреки че при домакинствата с полупазарни стопанства жените са по-малко от мъжете (50,6% спрямо 51,6%).

Ниво на образование на членовете на домакинствата

Въпреки че образователните структури на лицата от двете сравнявани групи земеделски домакинства не се различават съществено, членовете на домакинствата с полупазарни стопанства имат малко по-ниско образователно ниво от това на домакинствата на стоковите стопанства (фиг. 2). Малък е дялът на завършилите средно и висше образование в домакинствата с полупазарни стопанства – средно образование (25,7% спрямо 29,8% - за домакинствата със стокови стопанства) и висше образование (7,1% спрямо 9,6% - за домакинствата със стокови стопанства), докато сравнително по-голям е относителният дял на завършилите професионално-технически училища (34,2% спрямо 29,0%) или задължително образователно ниво, т.е. основно или гимназиално (33,2% спрямо 31,7%).

Разликите в нивото на образование и образователния профил на лицата от домакинствата с полупазарни и стокови стопанства са проява на процеса на рационализация на взаимоотношенията между функциите на земеделските стопанства и професионалната квалификация на лицата, които ги стопанисват.

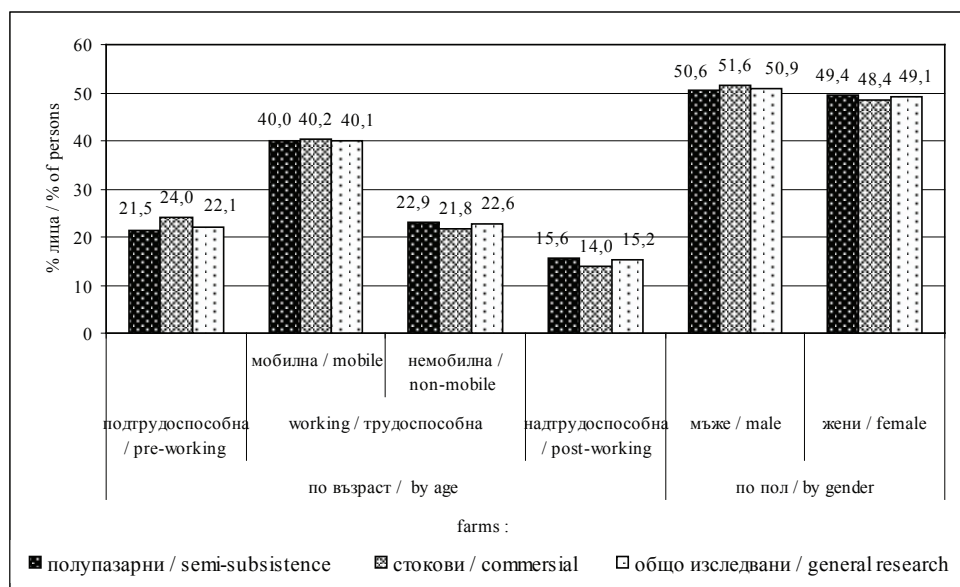
Характерно и за двете категории домакинства е, че образованието на техните членове най-често не е свързано със земеделието. В домакинствата с полупазарни стопанства обаче относителният дял на лицата с неземеделско образование е значително по-висок (51,1% при 41,7% - в домакинствата със стокови стопанства), и съответно дялът на лицата със земеделско образование при домакинствата с полупазарни стопанства е два пъти по-малък (10,9% при 21,0% за домакинствата със стокови стопанства).

⁵Конкурентоспособност е устойчивата способност на управляващите субекти да завладеят, а впоследствие да задържат част от локалния, регионалния, националния или международния пазар в условия на възможен достъп до тези пазари [J ó z w i a k, 2009]

⁶Сред така определените полупазарни стопанства има такива, при които стойността на продукцията, предназначена за задоволяване на собствените нужди, към тази, предназначена за пазара, надхвърля 50%, но съществуват и такива, при които тази стойност е по-ниска.

⁷Може да се приеме, че членовете на домакинствата с полупазарни стопанства в Полша наброяват около 4 275 хил. души, от които в трудоспособна възраст – 2 690 хил. души

Фиг. 1
Fig. 1.

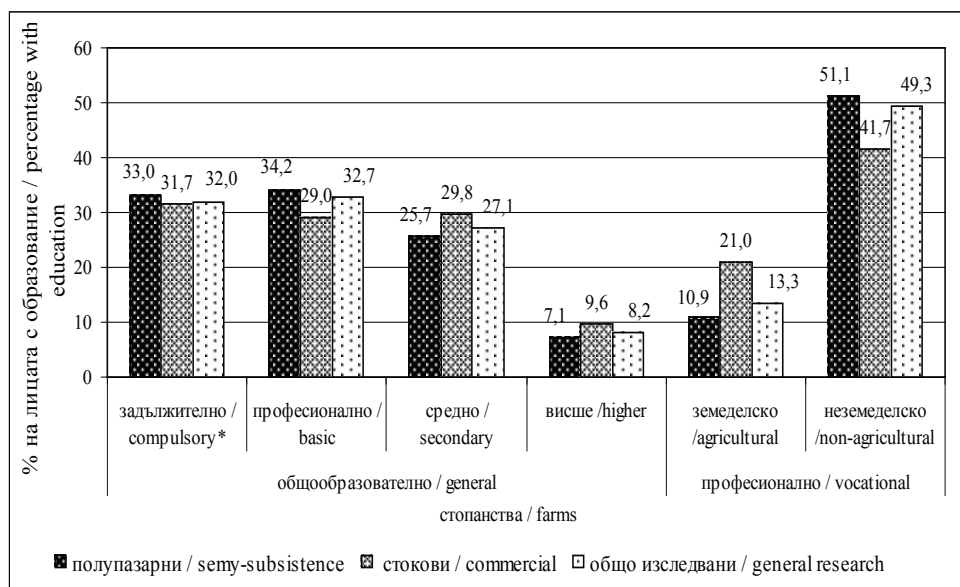

Социално-демографска структура на земеделските домакинства по възраст* и пол* The population structure by age* and sex in selected groups of individual commercial farms

Източник: Базирано на анкета на Института по икономика на земеделието и хранителната промишленост – Национален изследователски институт - Варшава, Поляша, 2005 г.

Source: Based on IERiGŻ-PIB 2005

Фиг. 2
Fig. 2

Образователна структура на домакинствата с различни видове* земеделски стопанства Education* by agricultural farms

Източник: Базирано на анкета на Института по икономика на земеделието и хранителната промишленост – Национален изследователски институт - Варшава, Поляша, 2005 г.

Source: Based on IERiGŻ-PIB 2005

*Ползвана е категоризацията на възрастовите групи на Централната статистическа служба на Полша: подтрудопособна – лица до 17 г.; трудопособна – жени на възраст 18-59 години и мъже на възраст 18–64; над трудопособна - жени над 60 и мъже над 65. В трудопособната възрастова група се отграничават две подгрупи - мобилна (лица на възраст 18-44 години) и немобилна (жени на възраст 45-59 г. и мъже на възраст 45-64 години).

Демографски характеристики и ниво на образование на ръководителите⁸ на стопанствата

Заедно с развитието на земеделската техника и технологии решаващ фактор за ефективността или неефективността на извършваната селскостопанска дейност е качеството на трудовите ресурси [G a l l i n, 2003]. Изключително важни са качествата на управляващите селскостопанската дейност, защото те взимат стратегически решения, които определят характера и съдбата на стопанството [K l e p a s k i, 2004].

От данните за възрастта на стопанските

⁸Наименования: ръководител, стопанисващ, управляващ и земеделец.

ръководители се вижда, че разликата във възрастовите характеристики между пазарните и стоковите стопанства е сравнително малка. Все пак ръководителите на полупазарните стопанства са сравнително по-възрастни, отколкото ръководителите на стоковите единици. Тези разлики се изразяват главно в почти 3-кратно по-големия процент (9,6% спрямо 3,4%) на ръководителите в трудоспособна възраст и по-нисък процент (44,8% спрямо 47,6%) на лицата на възраст до 44 години, т.е. които са в мобилна трудоспособна възраст. Средната възраст на ръководителите на полупазарните стопанства е 46,5 години и е с 5% по-висока от тази на управляващите стокови стопанства (44,4 години). Нивото на феминизация е по-високо при ръководителите на полупазарните стопанства. Делът на жените – ръководители на

**Таблица 1
Table 1**

Демографска структурата на стопанските ръководители по категории стопанства през 2005 г.
The structure of farm managers by demographic factors in 2005

Стопанства Farms	Средна възраст на ръководителя Average age of manager	Процент на ръководителите във възраст: Percentage of managers of age:			Процент жени – ръководители The share of women among managers
		Трудоспособна Working		Над трудос- пособна post- working	
		Мобилна mobile	Немобилна non-mobile		
Полупазарни Semi-subsistence	46,5	44,8	45,6	9,6	23,8
Стокови/Commercial	44,4	47,6	49,1	3,4	9,7

Източник: Базирано на анкета на Института по икономика на земеделието и хранителната промишленост – Национален изследователски институт - Варшава, Полша, 2005 г.
Source: Based on IERiGŻ-PIB 2005

**Таблица 2
Table 2**

Образование на ръководителите на различните групи стопанства
Managers' education in selected farm groups

Стопанства Farms	Процент на лицата с образование/Percentage with education					
	Общообразователно General				Професионално Vocational	
	Задължително Compulsory	Професионално Basic	Средно Secondary	Висше Higher	Земеделско Agricultural	Неземеделско Non-agricultural
Полупазарни Semi-subsistence	27,9	47,0	20,1	5,0	19,6	52,1
Стокови/Commercial	23,2	45,7	26,2	4,9	41,9	34,1

Източник: Базирано на анкета на Института по икономика на земеделието и хранителната промишленост – Национален изследователски институт - Варшава, Полша, 2005 г.
Source: Based on IERiGŻ-PIB 2005

полупазарни стопанства, е два пъти по-голям от дела на жените, управляващи стокови стопанства, и възлиза на 23,8%.

Както общо за домакинствата, така и сред управителите на стопанствата има малка разлика в образователното ниво по групи стопанства. Ръководителите на полупазарните стопанства са малко по-необразовани, отколкото управляващите стокови единици. За това свидетелства по-големият относителен дял на завършилите образованието си на задължително ниво и малкия относителен дял на ръководителите със средно образование в групата на полупазарните стопанства. Общо образование на задължително ниво са притежавали 28% от управляващите полупазарни единици и съответно 23% от управителите на стоковите земеделски стопанства.

В двете групи ръководители най-силно разпространено е било завършването на професионално-технически училища (46 - 47% от лицата). Няма разлики също в относителния дял на ръководителите с висше образование, който възлиза на приблизително 5%. Най-големи разлики са отбелязани в областта на средното образование. В групата на полупазарните единици такова образование притежават 20% от управителите, а в групата на стоковите стопанства - 26% от управителите.

Както лицата от земеделските домакинства, така и мениджърите имат нагласа към получаване на неземеделска квалификация. Управителите на полупазарните единици най-често имат училищно неземеделско образование (52%), но дялът на лицата с неземеделско образование е значителен и при ръководителите на стоковите земеделски стопанства (34%).

Дялът на ръководителите на полупазарни стопанства със земеделско образование е два пъти по-малък от дела на ръководителите на стокови стопанства със земеделско образование и възлиза на 20%.

Икономическа активност на домакинствата

Семейният модел на стопанисване в селското стопанство, който доминира в полското селско стопанство, е причина за наемане на работа в стопанството на лица, членове на семейството. Това води до извода, че основно съставът му определя качествата на работната сила, заета със селскостопанска дейност [S i k o r s k a, 2003]. Едновременно с развитието на пазара на труда,

извън селското стопанство, важна детерминанта са станали професионалните стремежи и житейските планове на отделни лица. Конкуренцията на наемния труд при избора на основно работно място – в стопанството или извън него – е довела до нарастване на значението на икономическото състояние на отделните стопанства при вземането на такива решения. Вследствие на това не само семейното положение, но също така и възможността за работа, и преди всичко икономическите особености на отделните стопанства, определят сферата на трудова реализация и икономическа активност [S i k o r s k a, 2003].

Разликите в обема на земеделското производство на различните категории земеделски стопанства намират отражение в структурните различия по локализация на икономическата активност. В действителност, от гледна точка на особеностите на земеделското производство (например сезонно влагане на труд), по-голяма част от лицата както от домакинствата с полупазарни стопанства, така и от тези със стокови стопанства, работят в собственото земеделско стопанство (фиг. 3). Част от лицата, особено от групата на домакинствата с полупазарни стопанства, са заети в собственото стопанство временно. Около 29% от лицата в трудоспособна възраст от домакинствата с полупазарни стопанства са с постоянна заетост в земеделското производство, при 72% постоянно заети в собственото стопанство - от лицата в трудоспособна възраст при домакинствата със стокови стопанства.

От проведените изследвания се установява, че около 41% от лицата в трудоспособна възраст от домакинствата с полупазарни стопанства имат работа извън собственото земеделско стопанство, 34 % от тях са постоянно заети извън земеделството, а около 9% активно търсят работа извън собственото стопанство. Относителният дял на лицата, които имат нагласа за работа извън собствените земеделски стопанства, би бил по-голям, ако се имат предвид и лицата, които (поради липса на възможност да бъдат наети на работа извън селското стопанство) работят в стопанствата, въпреки че ползата от тяхната работа е нищожна. В такова положение са около 25% от лицата в трудоспособна възраст в домакинствата, стопанисващи полупазарни стопанства. Този показател определя мащаба на скритата безработица в категорията на тези субекти.

Много по-ограничено е наемането на работа извън селското стопанство на лицата от домакинствата със стокови стопанства. От тази група

постоянно заети извън стопанството са около 13%, а 6-7% работят временно. В домакинствата със стокови стопанства с по-малък относителен дял е регистрирана явна безработица (4-5%), нерегистрирана явна (около 1%) и скрита безработица (12-13%).

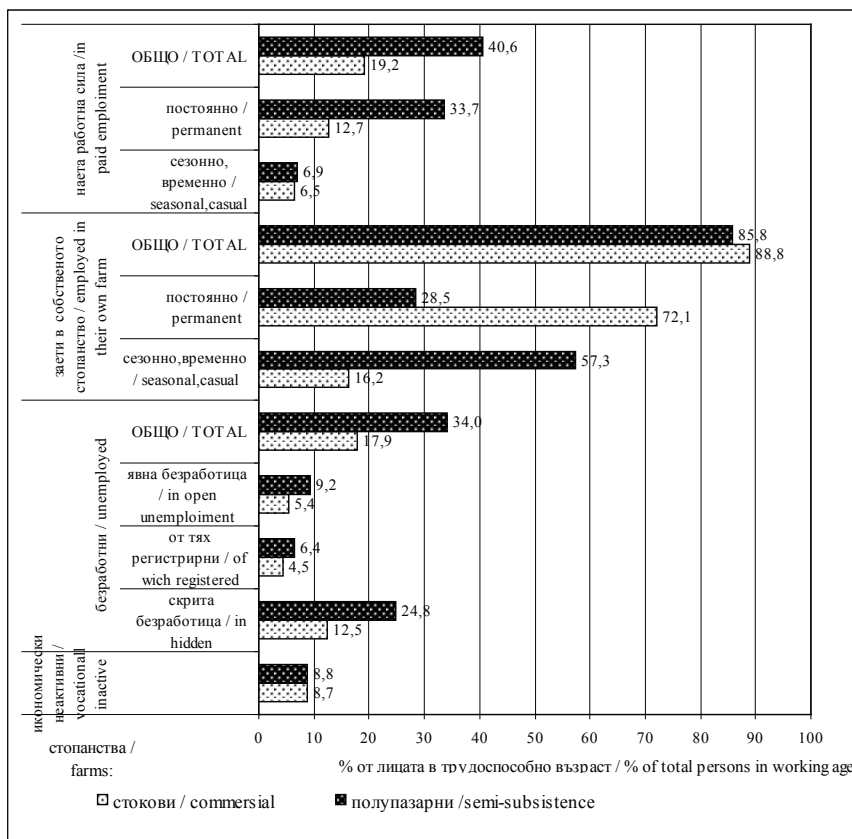
Перспективата на полупазарните стопанства и процесът на рационализиране на земеделското производство поставят на преден план информацията за локацията на икономическата активност на стопанските ръководители.

Резултатите от анкетата показват, че ръководителите на полупазарните стопанства значително по-често са активни извън селскостопанския пазар на труда, отколкото ръководителите на стоковите стопанства. През 2005 г. около 1/3 (30,8%) от ръководителите на полупазарните субекти са били наети на работа извън техните

стопанства, докато сред ръководещите пазарни стопанства – около 1/5 (18,8%). Отбелязани са също промени в характера на заетостта. Сред ръководещите полупазарните стопанства - това са били постоянни длъжности на пълно работно време, докато лицата, работещи временно извън собственото земеделско стопанство, са около 1/4 (23,9%) от всички работещи ръководители. Сред земеделците от пазарните стопанства, наети в извънземеделски дейности, делът на временно работещите възлиза почти на 2/3 (64,8%).

Разликите в сферата на икономическата активност на домакинствата от двете изследвани категории стопанства намират отражение върху размера на източниците на доходи, а преди всичко върху основния източник на доходи. От емпиричните данни се вижда, че независимо от категорията на стопанисваната единица, опре-

Фиг. 3
Fig. 3

Структура на заетостта на лицата в трудоспособна възраст от земеделските домакинства по категории стопанства

Working population's* activity on the non-agricultural labour market, from selected farm groups

Източник: Базирано на анкета на Института по икономика на земеделието и хранителната промишленост –Национален изследователски институт - Варшава, Полюа, 2005г.

Source: Based on IERiGŻ-PIB 2005

Таблица 3
Table 3

Структура на полупазарните и стоковите стопанства по брой на източниците и основен източник на доходи
The structure of semi-subsistence and commercial farms by number and main income source

Стопанства Farms	Процент стопанства/Percentage of farms						
	1	2	3	Издържащи се главно от:/depending mainly on			
	Според източниците на доходи/According to the sources of income			Заетост като наети лица Employment		ренти, пенсии pension, retirement	Стопанството farm
				общо total	в т.ч. наемна incl. paid employment		
	Сума на реда = 100 Line total = 100			Сума на реда (без колона 5) = 100 Line total (without column 5) = 100			
1	2	3	4	5	6	7	
Полупазарни Semi-subsistence	9,1	51,9	39,1	47,8	42,2	30,3	22,1
Стокови/Commercial	23,4	55,7	20,9	6,4	4,8	1,7	91,9

Източник: Базирано на анкета на Института по икономика на земеделието и хранителната промишленост – Национален изследователски институт - Варшава, Поляша, 2005 г.
Source: Based on IERiGŻ-PIB 2005

делено най-значимата група са домакинствата с повече от един източник на доходи. Само около 9% от домакинствата с полупазарни стопанства разчитат единствено на доходите от земеделското стопанство, докато в стоковите стопанства този относителен дял възлиза на 23% (табл. 3).

Структурата на доходите по източници в най-голяма степен показва напредъка в процеса на диверсификация на икономическата активност на лицата от различните категории субекти. Само около 22% от домакинствата с полупазарни стопанства се издържат основно от извършваната селскостопанска дейност, останалите се издържат главно от работа извън стопанството (48%), както и от ренти и пенсии (30%). За сметка на това, сред пазарните стопанства доминират тези (около 92% от всички стопанства в тази група), които черпят своите основни доходи от селскостопанска дейност.

Обобщение и изводи

Предмет на тази статия е социално-демографската структура на домакинствата с полупазарни земеделски стопанства, т.е. на стопанствата с малък производствен потенциал (до 8 ESU). Прави се сравнение със социално-демографската структура на домакинствата със стокови стопанства (с производствен потенциал над 8

ESU). Социално-демографската структура и локализирането на икономическата активност на земеделските домакинства обуславят процесите на диверсификация на икономическата дейност и на ефективни структурни промени на полското земеделие. Информацията показва, че демографските характеристики на домакинствата с полупазарни стопанства не се различават съществено от демографските характеристики на домакинствата на стоковите субекти. Все пак членовете на домакинствата с полупазарни стопанства имат по-ниско ниво на образование, особено що се отнася до земеделското образование. По-голяма разлика е отчетена при ръководителите на двете групи стопанства. Освен това управителите на полупазарните стопанства се характеризират с по-високо ниво на феминизация.

Членовете на домакинствата с полупазарни стопанства са икономически активни главно на неземеделския пазар на труда. Постоянно извън селското стопанство са работили 34% от лицата в трудоспособна възраст, от полупазарните стопанства, и това е почти 3 пъти по-голяма част от частта им в домакинствата със стокови субекти. 9% от лицата в трудоспособна възраст от полупазарните стопанства активно са търсили такъв вид заетост.

Структурата на източниците на доходи на домакинствата с полупазарни земеделски стопан-

ства ги диференцира на две подгрупи: с доходи главно от заетост извън земеделието (48%); с доходи главно от пенсии и ренти (30%). Въпреки относително ниския обем на производство, определящ ниските доходи от земеделска дейност, земеделските стопанства са основен източник на доходи за 22% от полупазарните стопанства. За малка част от полупазарните стопанства (9%) земеделското стопанство е единствен източник на доходи. И все пак се оказва, че въпреки големия брой на източници на доходи, икономическата ситуация на семействата от полупазарните субекти е била относително по-лоша. Годишната стойност на техните доходи, изчислена за едно семейство и едно лице, възлиза съответно на 41% и 49% от средния доход на семействата от стоковите субекти. Около 25% са лицата в трудоспособна възраст от домакинствата, стопанисващи полу-пазарни стопанства, които поради липса на възможност да бъдат наети на работа извън селското стопанство, работят в стопанствата, въпреки че ползата от тяхната работа е нищожна.

Полупазарните стопанства, функциониращи в Полша, еволюират заедно с поколенията. Анализът на демографските характеристики, профилът на образование, професионалните аспирации и източници на издръжка дават основание да се направи предположението, че част от полупазарните земеделски стопанства ще променят своя икономически статус към стопанства с по-малък размер. Ситуацията на пазара на труда може да ускори или да задържи процесите на ликвидация на полупазарни стопанства.

От гледна точка на ефективното реструктуриране на земеделските стопанства, тези промени ще бъдат полезни, защото наличието на повече от 1 милион полупазарни стопанства намалява конкурентоспособността на полското селско стопанство. Изключително необходимо е търсенето на механизми, въздействащи на процеса на ликвидация на полупазарни стопанства. Такъв ефект може да има промяната на Общата селскостопанска политика в следващия програмен период 2014-2020 г., ако размерът на субсидията, изчислявана в реални цени, стане по-малък от настоящия.

ЛИТЕРАТУРА

Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2007 roku”, GUS, Warszawa, 2008.

Gall, M. D., Gall, J. P. & R. Borg, W. 2003: Educational research: An introduction, Allyn & Bacon, Boston.

Hunek, T.: Rolnictwo w procesie formowania się nowego ładu społeczno-gospodarczego, [w:] Wieś i rolnictwo na przełomie wieków, IRWiR PAN, Warszawa, 2001.

Józwiak, W.; Mirkowska, Z.: Zdolność konkurencyjna polskich gospodarstw rolnych w zestawieniu z gospodarstwami węgierskimi i niemieckimi, w pracy zbiorowej pod red. W. Józwiaka pt. „Sytuacja ekonomiczna, efektywność funkcjonowania i konkurencyjność polskich gospodarstw rolnych osób fizycznych”, IERiGŻ-PIB, Program Wieloletni 2005-2009, Warszawa, 2009.

Karwat-Woźniak, B.: Potencjał ekonomiczny polskich gospodarstw indywidualnych w Polsce w toku zmian globalnych, Roczniki Naukowe SERIA, t. XI, z. 2, Warszawa-Poznań-Olsztyn, 2009.

Klepacki, B.: Znaczenie wiedzy i wykształcenia w rozwoju rolnictwa, Zagadnienia Ekonomiczne nr 2, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn, 2004.

Sikorska, A. Gospodarstwa bez produkcji towarowej w strukturach indywidualnego rolnictwa, Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy, z. 549, IERiGŻ-PIB, Warszawa, 2010.

Sikorska, A.: Gospodarstwa socjalne w strukturze społeczno-ekonomicznej wsi, Studia i Monografie, z. 117, IERiGŻ, Warszawa, 2003.

Sikorska, A.: Struktura społeczno-demograficzna i wykształcenie ludności wiejskiej, Studia i Monografie, z. 87, IERiGŻ, Warszawa, 1999.

Woś, A.: Układy strukturalne w chłopskim rolnictwie (w świetle danych rachunkowości rolnej), Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy, z. 465, IERiGŻ, Warszawa, 2000.

Zegar, J. St.: Indywidualne gospodarstwa rolne w układzie przestrzennym, w pracy zbiorowej pod red. J. St. Zegara Zróżnicowanie regionalne rolnictwa, GUS, Warszawa, 2003.

Zegar, J. St.: Struktura polskiego rolnictwa rodzinnego pod koniec pierwszej dekady XXI wieku, IERiGŻ-PIB, Warszawa, 2009.

The socio-demographic structure of the population in semi-subsistence farms

B. KARWAT-WOŹNIAK

Institute of Agricultural and Food Economics – National Research Institute – Warsaw, Poland

(Summary)

This paper focuses on the analysis of the socio-demographic structures of the population on semi-subsistence farms, characterized by poor production potential (up to 8 ESU), compared with the population of other commercial farms (over 8 ESU). The characteristics of the population and the location of economic activity determine the processes of economic activity diversification and pro-effective

transformations in the structure of Polish agriculture. It has been documented that the socio-demographic characteristics of the semi-subsistence-farms population are not much different from the characteristics of the commercial-entities population. At the same time, the level of scholarisation among the individuals from semi-subsistence-farm families was lower, especially regarding agricultural education, which concerns particularly the managers of farms. The population of semi-subsistence farms was active mainly on the non-agricultural labour market. An analysis of the main sources of maintenance of semi-subsistence-farm families indicated above all a general division of this population into two groups - one whose maintenance depends on performing non-agricultural work (48%) and one which receives

its maintenance sources from pension and retirement benefits (30%). Despite relatively small production and, consequently, low income from agricultural activity, the farms were the main source of maintenance for 22% of families from semi-subsistence farms, being the only source for only 9%. The characteristics of the socio-demographic structure allow us to predict that a large number of families from semi-subsistence farms will change their status into small farms. The situation concerning the labour market may accelerate or hamper the process of disappearing of semi-subsistence farms.

Key words: semi-subsistence farms, non-agricultural sources of maintenance, production scale, socio-demographic structure

Статията е постъпила в редакцията на 04.10.2011 г.